

KURSANTLARGA HARBIY TERMINLARNI O'RGATISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

*Jamoat xavfsizligi universiteti "Tillarni o'rganish"
kafedrasida o'qituvchisi - Sh.I.Musayeva*

Dunyoda ijtimoiy-madaniy hamkorlik va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi, jahon ta'lim tizimida yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga tez moslashadigan, raqobatbardosh va ijodiy faol yoshlarni tayyorlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan bir qatorda, dunyo hamjamiyatida davlatlarning nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi hamkorligi, balki, harbiy sohada ham olib borilayotgan o'zaro bitimlar, qo'shma harbiy mashg'ulotlarni olib borishni yuz berishi, harbiy mutaxassislarning soha bo'yicha madaniyatlararo muloqot qilish bo'yicha ko'nikmalarini ortarli darajada shakllanmaganligi natijasida ko'plab hamkorlikda amalga oshirilishi lozim bo'lgan harakatlarni amalga oshirilmasligiga olib kelmoqda. Albatta bu esa, harbiy faoliyatning ko'plab sohalarida, harbiy mutaxassisning til tayyorgarligi bilan bir qatorda madaniyatlararo muloqot kompetentligi darajasiga qo'yiladigan talablarni ham ortib borishiga sabab bo'lmoqda.

Jahonda ijtimoiy-madaniy strategiyalar samaradorligini oshirish uchun bo'lg'usi harbiy mutaxassislarning chet tili ta'limi bo'yicha madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirishda lingvodidaktik va psixologik omillarni aniqlash, ularning madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini bosqichma-bosqich uzluksiz rivojlantirish yo'nalishlarida tadqiqotlar olib borilmoqda. Shuningdek, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini tadqiq qilish, harbiy va fuqarolik madaniyatning farqlarini ochib berish, bo'lajak harbiylarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish va bu jarayonga interfaol metodlardan foydalanishning didaktik asoslarini ko'rib chiqish, ushbu sohani takomillashtirishga qaratilgan tajriba-sinovlarni o'tkazishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini oshirish, jumladan, kursantlar, harbiy xizmatchilarni tayyorlash tizimini xalqaro malaka talablar asosida tashkil etish kabi ishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022-1026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "milatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati Konsepsiyasining izchil amalga oshirilishini ta'minlash, xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini rivojlantirish"[1] ustivor vazifalardan biri sifatida belgilanganligi, ko'p sohalar kabi harbiy ta'lim muassasalarida kursantlarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini ingliz tili orqali rivojlantirishni ilmiy tadqiq etish zarurligini taqozo etmoqda.

Bugungi kunda chuqur bilimga ega, zamonaviy fikrlaydigan yetuk ofitserlarni tayyorlash va tarbiyalash maqsadida oliy harbiy bilim yurtlarida ham bir qancha ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Harbiy bilim yurtlarida tahsil oluvchilarni o'z kasbiga tegishli xorijiy tillardagi adabiyotlarni, internet ma'lumotlarni o'qib tushinishi, muloqot qila olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish, xorijlik mutahassislar bilan fikr almasha olish ustivor maqsadlardan biri hisoblanadi.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tishimiz kerakki, bizning Jamoat xavfsizligi universitetida ham ingliz tili amaliy mashg'ulotlari bo'yicha barcha bosqich kursantlari uchun takomillashtirilgan dasturlar yaratilgan bo'lib, ushbu dasturlarga ko'ra kursantlarni ijodiy va mustaqil fikrlashga undaydigan noan'anaviy interfaol metodlardan foydalanish va uni dars jarayoniga tadbiiq etish samarali amalga oshirilmoqda. Bunga misol tariqasida bir qancha interfaol metodlarni aytib o'tishimiz mumkin. GTM(grammar translation method), TPR(teaching physical response), CLT(communivative language teaching), Direct method, ADEPT method, Silent way, Audio-lingual, TBL(task based learning), CBL(content based learning), PPP(presentation practice product) va boshqalar. Bular ichida CLT metodi judayam samarali bo'lib, dars jarayonida yaxshi, o'zimiz kutgandek natijani beradi. Chunki biz ushbu metodni dars jarayoniga tadbiiq etganimizda o'qituvchi emas o'rganuvchi nazorat qiladi, pedagogik jihatdan emas balki real hayotdan olinadi, albatta o'rganuvchiga tanlov bo'ladi bitta emas bir nechta javob bo'ladi hamda ohirida fikrlar jamlanadi. Bu esa kursantlarni fikrlashga, muloqotga o'rgatadi. ADEPT metodi ham kengroq mavzuni qisqacha yo'l bilan yoritishga yordam beradi. CBL metodi ham ayniqsa harbiy sohaga judayam mos bo'lib, unda xarita bilan ishlanadi.

Ushbu metodlarni dars jarayoniga tadbiiq etish biroz murakkab bo'lsada, uni darsga aniq va to'g'ri yo'naltira olsak, samarasi ijobiy bo'ladi. Nofilologik yo'nalishdagi bilim yurtlarida til muhitini yaratib olish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. Chunki terminlar bilan ishlash biroz mehnat va vaqt talab qiladi. Bizga ma'lumki, o'qitish metodlari ichida interaktiv metodlar zamonaviy pedagogika talabiga mos metodlardan bo'lib, u 3 guruhga bo'linadi[2].

- 1) Grafik organayzerlar
- 2) Interfaol strategiyalar
- 3) Interfaol metodlardir

Bularning har biri albatta o'ziga xos yo'nalishda ishlatiladi. Grafik organayzerlar vosita yoki ta'lim metodi vazifasini o'tasa, strategiyalar o'qituvchiga yo'nalish olishni, interfaol metodda esa kimdir baholanishi shart bo'ladi. Bular ichidan grafik organayzerlarga kiruvchi T-sxema, BBB, Sinkveyn, aqliy hujum va tushunchalar tahlili dars jarayonida juda ko'p ishlatiladi. Ayniqsa, "Tushunchalar tahlili" metodi atamalarni o'rganishda kursantlarga katta yordam beradi. Misol uchun, oldingi darsda o'tilgan bir qancha harbiy atamalar jadvalning bir tomoniga yozib tarqatiladi,

kursantlar jadvalning ikkinchi tomoniga ushbu soʻzlarning maʼnosini yozib chiqishadi[3].

Тушунча	Мазмуни
Battle	A major fight between armed forces during the course of a war
withdraw	If troops pull back they move away from contact with the enemy
Dig in	To prepare a defensive position
advance	To move forward towards the enemy

CLT yondashuviga kiruvchi va kursantlarning muloqot kompetensiyasi rivojlantirishga yordam beradigan yana bir metod bu “Discriminated-tandem”[4]. “Discriminated-tandem” oddiy “Tandem” usulidan farqli oʻlaroq, maxsus sohaga yoʻnaltirilgan bilimlarni qabul qilishni nazarda tutadi. Chunki harbiy sohani oʻzi mukammal, boʻlajak ofitserlarni chet tili orqali oʻzga millat madaniyatini oʻrgatish maxsus yondashuvni talab qiladi.

Ushbu metoddan foydalanish **besh bosqichda** bajariladi. Ushbu metod kursantlar oʻrtasidagi ochiq muloqotga yordam beradigan aralash faoliyat turi hisoblanadi. Masalan:

1. Discriminated-tandem hamkorlar uchun material tayyorlash.
2. Guruhni juftlikda shakllantirish.
3. Vazifani taqsimlash va tushuntirish.
4. Discriminated-tandem hamkorlari oʻz sherigini topadi va jadval asosida vazifani bajaradi.
5. Maʼlumotlarni dialog tartibida toʻgʻri shakllantirish.

Birinchi bosqichda, avvalo, kursantlarni juftliklarga boʻlib olamiz va juftliklarning har biriga oʻqituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan jadval shaklidagi tarqatma materiallar beriladi. Har bir juftlikda turli xil mavzular beriladi hamda vazifa ustida qanday ishlash tushuntiriladi. Keyingi bosqichda ular mavzusi asosida guruhdagi kursantlar bilan “Mingling (aralashib ketish)” texnikasi yordamida savollar berish orqali oʻz Discriminated-tandem hamkorini topadi. Hamkorlarni Cadet A va Cadet B qilib belgilaymiz. Cadet A da oʻz mavzusi boʻyicha ingliz tilidagi soʻz birikmalari va gaplardan iborat maʼlumotlar, Cadet B da esa aynan shu maʼlumotlarning oʻzbek tilidagi tarjima varianti berilgan boʻladi. Hamkorlar ushbu maʼlumotlarni bir-biriga moslashtiradi, yaʼni Cadet A ingliz tilidagi variantini aytsa, Cadet B oʻzbek tilidagi varianti topib aytishi kerak. Hamkorlar vazifani tugatgandan soʻng oxirgi bosqichda ushbu maʼlumotlarni dialog shaklda shakllantirishlari kerak.

(Qo‘shimcha tarzda, faoliyatni “Role play” (rolli o‘yin) shaklda ham tomomlash mumkin. Misol uchun:

Radio communication

Cadet A	Cadet B
Wait	Tamom(aloqaga chiqqan shaxsning so‘zi tugasa ishlatiladi)
Send	Salom F90. Bu F5. Vaziyat haqidagi axborot. Tomom.
Message	Tushunarsiz(noma‘lum)
Over	Kutib turing
Roger(that’s correct)	Tushunarli,(bajaraman)
Negative(that’s incorrect)	Xabar
Wilco(I understand and I will carry)	Qabul(tog‘ri)
Out(the conversation ends)	F90. Yana bir marta kordinatani takrorlang.
Hello F90. This is F5. SITREP. Over.	Jo‘natildi
F90. Wait. Over.	Tamom(aloqa tugadi)
F90. Send. Over.	F90. Jo‘natildi. Tamom.
F5. Message.	F90. Qabul. Tamom.
F90. Say again grid. Over.	F90. Kuting. Tamom.
F90. Roger. Over.	F5. Xabar.

Biz o‘ylaymizki, discriminated-tandem metodi ularga kelajakda harbiy hamkorlari bilan bo‘ladigan muloqot jarayoniga ularni nafaqat madaniyatlararo o‘zaro ta’sirga bo‘lgan ehtiyoj, boshqa madaniyat vakillari haqida bilimga bo‘lgan ehtiyoj, lingvistik kompetensiya, o‘z va o‘zga madaniyatlarni bilish, madaniyatlarning o‘xshashlik va farqli tomonlari haqidagi qarashlar, begona madaniyatlarning qadr-qimmatini qabul qilish va tushunish, ularning madaniy o‘ziga xosliklariga nisbatan bag‘rikenglik, o‘ziga xos xususiyatlariga tanish xulq-atvor modelini moslashtirish qobiliyati, muloqot jarayonida juft tildan foydalanish qobiliyati, og‘zaki bo‘lmagan reaksiyalarni mos usullarda namoyish qilish qobiliyati bilan bir qatorda o‘ziga ishonch, harbiy vatanparvarlik va psixologik adaptatsiya kabi qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ko‘mak beradi.

Yetuk ofitser kadrlarni tayyorlashda amaliy mashg‘ulotlarda kommunikativ metodning tarmoqlari bo‘lgan – loyihalash, masofaviy ta’lim, aqliy hujum, guruhli fikrlash, galereya, rotatsiya, dumaloq stol, Keys stady, Jigsaw kabi interfaol usullardan foydalanish, kichik guruh musobaqalari, internet yangiliklari va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir[5]. Bundan tashqari, ko‘pincha badiiy asarlarni, autentik matnlarni o‘qish jarayonida realiyalarni anglash sezilarli qiyinchiliklarni tug‘diradi. Uni qabul qilishdagi qiyinchiliklar, bir tomondan, bu

olaning kuzatish va baholash uchun chinakamiga ochiq va mavjudligi tufayli yuzaga keladi. Ingliz va o'zbek realiyalarining o'ziga xos belgilarini o'rganmasdan turib, ularni qabul qilish ancha murakkab kechadi. Ular bir qarashda ahamiyatsizdek tuyulsa-da, u yoki bu obyektini eslatib o'tish orqasida nisbatan ancha katta mazmun yashiringanini bilish qiyin emas. Bunga bir qancha misollarni keltirib o'tish mumkin. Masalan, bizga ma'limki, Angliya yoki AQSH armiyasida dengiz floti bor. Agar biror ingliz tilida erkin muloqot qila oladigan ofitser O'zbekistondan Angliya yoki AQSH flotiga malaka oshirishga borsa, u albatta, leksik qiyinchiliklarga duch keladi, chunki biz o'rgangan ingliz tilidagi ayrim terminlar dengiz flotida umuman boshqa ma'nolarni anglatadi. Bu esa muloqot jarayonida muammoga aylanishi mumkin.

Misol uchun: 1. **Gangway, hot food!** means a command to step aside and make room for someone to pass, ya'ni kursantga *hot food(issiq ovqat)* birikmasining o'zbek tilidagi tarjimai ma'lum, ammo bu yerda u umuman boshqa ma'noga ega. *Gangway, hot food(yo'l bering)* ma'nosida ishlatiladi. 2. **Aye-aye sir!** means I understood and I will obey. Ikkinchi misolimizda ham *sir* so'zi kursant uchun tanish bo'lishi mumkin, ammo *aye-aye* iborasini u darslar davomida o'zlashtirmagan bo'lsa, uni qanday ma'no anglatishini tushunmay qolishi mumkin. *Aye-aye sir* iborasi bu yerda "*tushundim, buyruqqa bo'ysunaman*" ma'nolarini anglatadi[.]. Ko'rib turganimizdek, boshqa millat vakilini tushunish u bilan muloqotni tashkil etish harbiy terminologiyada yana ham katta qiyinchiliklarga duch kelishi mumkinligini ko'satmoqda[6].

Kursantlarning o'rganilayotgan amaliy chet tili fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma va elektron materiallardan foydalanish dars jarayonini faollashishi hamda kursantlarning fanga nisbatan qiziqishlarini uyg'otadi.

Ushbu fanni o'qitishda ta'limning zamonaviy metodlari: elektron pochta, chet el TV kanallari, virtual haqiqiylikni o'zida jamlagan internetdan foydalanish, ya'ni elektron o'quv adabiyotlari va ma'lumotlar bazasi bilan ishlash, internet tarmog'idan maqsadli foydalanish bilim va ko'nikmalarini hosil qilishda va rivojlantirishda katta samara beradi.

Yetuk ofitser kadrlarni tayyorlashda amaliy mashg'ulotlarda kommunikativ metodning tarmoqlari bo'lgan – loyihalash, masofaviy ta'lim, aqliy hujum, guruhli fikrlash, galereya, rotatsiya, dumaloq stol, case study, Jigsaw kabi interfaol usullardan foydalanish, kichik guruh musobaqalari, internet yangiliklari va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.[7]

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, qilinayotgan keng ko'lamlı ishlar natijasida ta'lim va xususan chet tili sohasida biz erishayotgan muvaffaqiyatlar "o'zbek modeli"ning qisqa davrda berayotgan muhim samaralari sifatida namoyon

bo'lmoqda. Eng xolis baho-chetdan berilgan bahodir. Ana shunday e'tiroflardan biri, mamlakatimiz ta'lim tizimini rivojlantirish darajasi bo'yicha dunyoda yetakchi o'rinlarni egallagani bilan ham faxrlidir. Bu esa davlatimiz rahbariyati tomonidan olib borilayotgan izchil islohotlarning, ta'lim-tarbiyaga qaratilayotgan yuksak e'tiborning amaldagi ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son, <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.
3. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(2)*, 94-100.
4. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI. *Ustozlar uchun, 28(2)*, 98-103.
5. Умарова, Ф. З. (2009). О внедрении личностно-ориентированного подхода к обучению в системе общего среднего образования. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 7*, 375-378.
6. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.
7. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 28)*, 429-434.
8. D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi". T-., 2013.33-bet.
9. Campaign. English for the military. Simon Mellor – Clark, Yvonne Baker de Altamirano. Part II, 2009. – P. 67.
10. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 8*, 385-387.

11. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
12. Умарова, Ф. З. (2016). КОМПЕТЕНТНОСТЬ И НРАВСТВЕННОСТЬ КАК ВЗАИМОДОПОЛНЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАБОТНИКА. In *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития* (pp. 495-497).
13. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
14. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.
15. Tulkin, S., Nargiza, S., & Nilufar, S. (2022). ANALYSIS OF THE TRANSLATION OF ZAHIRIDDIN BABURS POEMS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 3(02), 42-48.
16. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогики: наука и практика*, (48), 68-70.
17. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.
18. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
19. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.
20. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
21. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.
22. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

23. Tlyavgulov, I. R., Latypov, O., & Tusenkov, A. (2011). Redistribution of electrostatic charge in stabilization of oil-water emulsion. In *Oil and Gas Horizons–2011: The Third International Student Scientific and Practical Conference/Gubkin Russian State University of Oil and Gas, Russia* (p. 54).

24. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.

25. Латипов, О. (2023). RUS, O ‘ZBEK, TOJK VA INGLIZ TILLARIDA “DOG/IT/SAG” ZONIM SO ‘ZINING KONSEPTUAL TALQINI. *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.

26. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

27. Магдиева, С. С., & Латипов, О. Ж. (2012). Русский язык. *Методическое руководство для учителей лицеев и колледжей по всем направлениям специальности.*